

evropský
sociální
fond v ČR

MSMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

PORUCHY CHOVÁNÍ ANEB “TO JE TEN PROBLÉMOVÝ ŽÁK”

Protože náplní práce psychologa projektu je také “pomáhat školním asistentům, lektorům a učitelům při výuce a při práci se žáky”, přemýšlela jsem, se kterou problematikou se setkávám nejčastěji. Jsou to pravděpodobně poruchy chování, ve většině případů jejich předstupeň (agresivita, nekázeň, vulgarismy, rvačky, lhaní, někdy záškoláctví, porušování pravidel, ničení věcí a další si jistě dokážete doplnit sami).

Hned ze začátku bych chtěla zmínit, že kategorie “poruchy chování”, přestože má určitá diagnostická kritéria, je poměrně nejasná a nelze jednoznačně říci, zda na konkrétní dítě již můžeme přilepit (dle mého názoru v naprosté většině zbytečnou) nálepku “PORUCHY CHOVÁNÍ”, nebo je to “jen” dítě neposlušné nebo méně vychované.

Pro zjednodušení budu v tomto textu psát o poruchách chování, ale bude se týkat i ostatních dětí, které tuto diagnózu nesplňují, nicméně se u nich objevují určité rysy. Chci se tak vyhnout titulování těchto dětí jako “problémový žák”, se kterým se někdy setkávám.

V textu spojím ověřená fakta, své zkušenosti i své názory, je tedy možné, že s něčím nebudete souhlasit. V tomto případě mě, prosím, kontaktujte. Ráda se dozvím a přiučím něco nového, případně můžeme o věci diskutovat.

Z ODBORNÉHO HLEDISKA

Poruchy chování jsou charakterizovány dissociálním, agresivním a vzdorovitým chováním. Dítě opakovaně a dlouhodobě porušuje sociální normy, pravidla a práva druhých (je agresivní k lidem a ke zvířatům, ničí majetek, krade, lže, chodí za školu, utíká z domova) a jako důsledek se objevuje zhoršení školního prospěchu i pracovního fungování. Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN-10) rozlišuje poruchu opozičního vzdoru, poruchu chování ve vztahu k rodině a nesocializovanou a socializovanou poruchu chování.

Diagnózu uděluje dětský psychiatr nebo klinický psycholog. Důležité je, aby zhodnotil nejen frekvenci a intenzitu symptomů, ale porovnal projevy s věkem a úrovní dítěte. Projevy poruch chování můžeme častěji pozorovat u dětí a adolescentů s nižší inteligencí a hyperkinetickou poruchou.

V praxi, ve škole se můžeme setkat se rvačkami, tyranizováním slabších, krutostí, krádežemi, výbuchy zlosti, vzdorovitým a prokativním chováním, trvalou neposlušností, šikanováním a zastrašováním, sexuálními narážkami, záškoláctvím atd.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

AGRESE A AGRESIVITA

Jak vidíme, společným jmenovatelem většiny projevů je agrese. Ale kde je ta hranice, kdy je agrese ještě přirozenou reakcí na situaci a kdy už je patologická? Z čeho agrese pramení?

Někteří autoři dělí agresi na reaktivní (impulzivní, nepromyšlená reakce na frustrující situaci) a proaktivní (promyšlená, nenásledující pocitu viny).

Jiní se zamýšlí nad jejím vznikem, rozlišují:

- Impulzivní (nižší seberegulace, bezhraničnost, neschopnost odolat impulzu);
- Afektivní (přehnaná reakce v důsledku silné emoce – vztek, hněv, radost);
- Úzkostná (úzkost je reakce na ohrožující podnět, můžeme si ji představit jako nafouknutý balónek – do jisté míry ji zvládneme, potom to ale “někde bouchne” – a to je ta agrese, která vede k úlevě, uvolnění);
- Agresivita z kognitivní dezorganizace (u velmi závažných onemocnění, jako jsou psychózy, reakce na paranoiditu);
- Predátorská agrese (plánovaná, často se vyskytuje u poruch chování).

Vidíme tedy, že hodnotit agresivitu dítěte je poměrně náročné. Domnívám se, že pro naši praxi je poměrně důležité umět rozlišit, jaký typ agrese u dítěte převažuje. Může nám to totiž pomoci najít důvod agrese, zamyslet se PROČ TAK DÍTĚ REAGUJE a JAK MU MŮŽEME POMOCI.

KDE SE TO V NICH BERE..?!

Ano, to by mě taky zajímalo.

V chytrých knížkách se píše, že ideální je navázat spolupráci dítě – škola – rodina, ale kdy to jde? Setkávám se s tím, že děti, u kterých je chování nějakým způsobem narušeno, přichází z rozvrácených rodin, bývají zanedbané nebo atmosféra rodiny má do té příjemné velmi daleko. Osobně se domnívám, že rodina (a ne jen výchova) má na vývoj zdravého chování dítěte největší podíl. Asi nás nepřekvapí, že děti jsou vnímavé ke všemu, co se kolem nich děje. A mnohokrát o tom nevíme ani my.

Z rizikových faktorů autoři uvádějí kriminální čin v rodině, užívání návykových látek rodiči a konflikty mezi nimi, nedostatečnou péči a nedůslednost ve výchově, domácí násilí, psychiatrická onemocnění. Děti hyperaktivní, s nižší inteligencí, jazykovou bariérou a ty, které prožily nějaké trauma, bývají častěji ohroženy.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

ALE CO S TÍM?

Již jsem zmínila, že ideální je komplexní přístup, kdy se shodnou rodiče i učitelé. Je dobré s rodiči komunikovat a společně hledat nové cesty, k tomu může přispět i školní psycholog. Pojdme se ale zaměřit na situace, se kterými se pedagogičtí pracovníci setkávají nejvíce a potřebují je řešit, protože ve třídě nesedí pouze jeden žák s poruchou chování, ale dalších dvacet až třicet. A každý je jiný.

Recept, jak takového žáka rychle usměrnit, bohužel neexistuje. Vždy to bude dlouhodobá práce – pravděpodobně až do té doby, než třídu předáte jinému učiteli.

Určitě každý z Vás máte nějakého žáka, který patří do výše zmíněné skupiny. Zamyslete se, co byste o něm dokázali říct? Co o něm víte?

Mně se často stává, že přijdu do školy a už slyším: *“To je takový problémový žák, pořád něco vyvádí. Ted’ udělal toto a neudělal tamto.. A včera..”* Ano, je toho hodně, a ano, musíme tomu zamezit. Ale už při spojení “problémový žák” polykám hořkou slinu a kladu si otázku, co to vůbec znamená. Rozumím tomu, žák problémy určitě způsobuje v nemalé míře, ale neznamená to také, že ŽÁK SÁM JE PROBLÉM? Jak se potom může změnit? A jak se může změnit, když to slyší z úst svého učitele (někdy před celou třídou) a často i ze strany rodičů? Nakonec tomu sám uvěří, vždyť to přeci tvrdí všechny autority kolem.

- Bylo by tedy ideální dítěti poskytnout korektivní zkušenost, tedy přijmout dítě, jaké je, a poskytnout mu možnost ukázat i pozitivní stránku – **vyvolávat ho z látky, kterou pravděpodobně dobře zvládne, svěřit mu menší zodpovědnost, třídní roli, chválit za vhodné chování, častěji ho požádat o pomoc.** Nejde jen o to, že dítě tak zaměstnáme, ale dáme mu příležitost pozitivně se projevit před spolužáky, kteří ho potom mohou více brát mezi sebe.

Dobrý nápad měla paní ředitelka ze Suchhrdel Mgr. Yvona Slaninová, která nechává žáka psát a kreslit školní časopis. Činnost ho baví, je prospěšná, zaměstná ho a navíc ho za ni může pochválit nebo mu ji v případě nevhodného chování odebrat.

Je ale důležité udržet hranice, kam až dítě může zajít.

- Ano, hranice, další důležité téma. Ty totiž dětem s poruchami chování často chybí. Reagují impulzivně a nedomýšlí důsledky. Možná kdyby dostali příležitost vše si promyslet a vrátit se o pár minut zpátky (než udělali nějakou hloupost) a situaci projít znovu, vypadalo by to jinak. Umožněme jim to. Ptejme se: **“Co se ted’ stalo? Co bylo špatně? Jak to můžeme udělat jinak? Pojd’ to zkusit ještě jednou..”** Uvidíte, že děti vás překvapí. Oni vidí, co je špatně, jen je na to už pozdě. Pomozme jim nacvičit ty situace, aby si s nimi příště poradili lépe. A možná vám to usnadní práci i v neustálém napomínání, které stejně často nefunguje.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Otázky a odpovědi je také dovedou k reflexi, zvědomění a zverbalizování toho, co se uvnitř děje.

Tatáž paní ředitelka nechává děti "vypsat". Kdykoliv se objeví konflikt nebo jiná negativní situace, děti o tom napíší krátké pojednání. Co se stalo, jak to vnímají a co si o tom myslí. Učitel tak získá informace bez nekonečného dohadování, proběhne ventilace žáků a navíc tak trénují psaní.

- Další možností, jak usměrňovat chování dětí je zpětná vazba, tedy okamžitá informace o tom, co je a co není špatně. Chování můžeme monitorovat i dlouhodobě a plošně – v celé třídě. Něco jako bodové systémy, které určitě znáte.

V případě, že Vás (a Vaše žáky) černé puntíky už přestaly bavit, můžeme se zamyslet nad jinými formami.

Velmi přehledné a zároveň dekorativní může být použití provázků a kolíčků. Ve třídě můžeme zavěsit provázky – pro každého jeden. Ve výtvarné výchově si děti mohou namalovat, polepit nebo jinak upravit obyčejné kolíčky a poté je zavěsit na svůj provázek. Provázek slouží jako teploměr – dole je špatné chování, nahoře potom výborné. Kdykoliv se objeví chování, které je podle učitele důležité zreflektovat (ať už pozitivní, nebo negativní), učitel pošle žáka, aby svůj kolíček posunul odpovídajícím směrem. Při tom žák reflektuje své chování a snaží se odhadnout, co stálo za učitelovým rozhodnutím.

Tato aktivita lze jistě obměňovat. Může probíhat i pravidelně jako rituál – např. v rámci třídnických hodin.

- **“Oko, do duše okno.”** Nezapomínejme na to, a když s dítětem komunikujeme, něco mu vytýkáme nebo ho chválíme, dívejme se mu do očí.

Vím, že to není tak jednoduché, jak to vypadá, a je také pro mě obtížné dětem s opakovaným nevhodným chováním pomoci. Uvědomuji si, že v naprosté většině případů je zakopaný pes v rodině, ale někdy musíme pracovat s tím, co máme. Proto jsem zde vypsala pár konkrétních tipů a níže vkládám několik doporučení z příručky Poruchy chování v dětském věku (Ptáček, 2006) dostupné z <http://www.vyzkum-mladez.cz/zprava/1378735909.pdf>.

Hodně zdaru přeje

Lucie Adolfová

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

- Snažte se minimálně o 10 minut společné hry nebo aktivity denně a to i přes možnou (oboustrannou) nechuť a deklarovaný odpor.
- Podporujte a chvalte dítě za konkrétní projevy žádoucího chování. Jestli je to možné, sledujte výskyt žádoucího chování spolu s dítětem pomocí grafu. Dohodněte se na odměně, kterou dostane při dosažení určité úrovně. Měňte cíle a odměny v intervalu 2 – 6 týdnů.
- Stanovte jasná domácí/školní pravidla. Dávejte jasné a stručné pokyny vedoucí k žádoucímu chování místo zákazu nežádoucího (např.: „Prosím jdi pomalu.“ namísto „Nelítej.“).
- Poskytujte dítěti pevnou, klidnou a důslednou zpětnou vazbu na jeho nežádoucí chování. Mnoho nežádoucích vzorců chování vymizí, jestliže ho ignorujeme. Ale jestliže tuto techniku zkusíme jako první, může naopak jeho výskyt narůst!
- Rozptýlit dítě od nežádoucího chování je mnohem efektivnější než verbální zákaz.
- Jestliže ignorování ani rozptýlení nefunguje, využijte techniku „přestávky“. Nechte dítě o samotě, pošlete ho do samostatné „nudné“ místnosti nebo místa na více než jednu minutu (přidejte jednu minutu s každým rokem věku, maximálně však 10 min).
- V každém případě se vyhněte hádkám a dodatečnému poučování a vysvětlování. Toto vede pouze k dodatečně pozornosti k nežádoucímu chování.
- Zorganizujte čas dítěte tak, abyste předešli obtížím. (Například zajištění stálého dohledu nad dítětem, zajištění dostatečného množství aktivit na delších cestách, prevence možných kolizních střetů sourozenců apod.)
- Dohlížejte na trávení volného času. Kontrolujte pravdivost tvrzení dítěte o trávení volného času (např. zavolejte rodičům kamarádů, se kterými se má sejit).
- Pokuste se o koordinaci výchovného přístupu v rodině, ve škole a dalších institucích, které dítě navštěvuje.

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdelávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Ptáček, R. (2006). *Poruchy chování v dětském věku*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí.

Theiner, P. (2007). Poruchy chování u dětí a dospívajících. *Psychiatrie pro praxi*. [online], [cit. 2015-07-01]. Dostupné z: <http://www.solen.cz/pdfs/psy/2007/02/09.pdf>